

Գ Ր Ա Խ Օ Ս Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ԼԵՐՄՈՆՏՈՎ, Մ. — «Դեի» արևելեան վիպասանութիւնն: — Թարգմանութիւնն ի Մ. Սաղաթեանցի: Հրատ. «Աղբիւր» և «Տարազ» հանդէսների Թիֆլիս, տպ. «Արօր», 1891 թ. 1):

Լեւոնտովի «Դե» արևելեան վիպասանութիւնը, որի առաջին նըմուշները լոյս են տեսել 1829 թ. և շարունակ 9 տարի՝ մինչև 1838 թ. մշակել, ճշմարիտ բանաստեղծական մի գրական է: Այդ սոսկալի գեղարվեստական և հոգեբանական արժանատիութիւնը աչքան մեծ է, որ կրիտիկայի դեռ չվարժած ռուսի աչքը չի կարողացել նշմարել նորա բոլոր փալ-գեղեցկութիւնը: Միայն օրերս Գր. Կոնդր. „Новая любовь“ — «Դե» ի հոգեբանական անակլի մէջ ցոյց տուց ռուս ընթերցող հասարակութեան անգիտակցութիւնը դէպի Լեւոնտով և նրա գրածներն առ հասարակ Գր. Կոնդր. ասում է, թէ այդ հասարակութիւնը չի հասկացել Լեւոնտովին, չի հասկացել նրա շարադրութիւնները, ինչու և չի կարո-

ղանում արժանապէս գնահատել, «մինչդեռ նրա տեղը, աւելացնում է նոր բանադատը, — Շեքսպիրի, Գեթեի, Բալթնի հետ հաւասար մի կարգումն է»:

Հալ ծանօթ է «Դե»-ի հետ Մանուկ Սաղաթեանցի թարգմանութեամբ, որ վերաբերում է 60-ական թւականներին և որը նաև առանձին հրատարակեց 1891 թ.: Հանգուցեալը միայն այդ թարգմանութիւնն է կտակել իւր ազգին, բայց որքան ծանրակշիւ կտակ: Բանաստեղծ հրապարակախօս Սմբատ Շահ Աղիգեան, ներկելով իր «Յոբելեանի Տարեդարձ» ը Մ. Սաղաթեանցի լիշատակին՝ ասում է՝ Ո՛վ իմ սիրելի, քնարիկ լարերը մի անգամ միայն թնդացին և էլէքտրական հոսանքի պէս արագ անցան դոքա և լուցին: Վիշաք կուրծքիդ

1) Համեմատեցէք «Դե» պոէմայի մասին ընդարձակ մի գրախօսութիւն պ. Տ. Յովհաննիսեանի տպած «Մուրճ» 1891 միացեալ № 7-8, էջ 925—934:

մէջ, սէրը շրթունքիդ, դու վաղ հե-
ռացար մեզանից. բայց բնութեան
օրէնքով ոչ մի ուժ, ոչ մի զօրու-
թիւն ձրի չէ անցնում. ահա կենդա-
նի ես դու և քո տաղանդը»։ Մինչև
ալժամ ոչ մի թարգմանութիւն հաշ-
կական գրականութեան մէջ, կարե-
ւի է ասել, աչնպէս չի հնչել, ինչպէս
«Գե» վիպասանութեան թարգմա-
նութիւնը։ Եթէ չլիշենք մի քանի
գրաբառ ձևեր, մի քանի պակասոր-
դութիւններ տաղաչափութեան վե-
րաբերեալ և երկու-երեք չհասկացած
տողեր, «Գե»-ի թարգմանութիւնը,
համարեա, կատարեալ գրածք է։
Գեղեցիկ ոճ՝ քնքուշ ներդաշնակու-
թեամբ լարւած՝ գրւում է մեզ մի
կախարդական ուժով. մենք նրան
կարդում ենք երկու, երեք, հինգ,
տասն անգամ, — կարդում և չենք
լազնւում. ինչպէս կրակը, որքան
չառ փչես, աչնքան էլ կը լազնացնէ
իր սահմանները, — աչնպէս էլ՝ որ-
քան լաճախ է կարդում ընթերցողն
Մ. Սաղաթեանցի թարգմանած տո-
ղերը, աչնքան ջերմ սիրով կապւում է
ալդ տողերի հետ, աչնքան էլ շատ
համակրում է նոցա թարգմանչին և
անկեղծ լարգանք վերաբերում դէ-
պի ալդ թարգմանչի անմոռաց լի-
շատակը։ Մեր ժամանակակից երի-
տասարդ թարգմանիչները, երիտա-
սարդ պոէտները շատ բան կարող են
սովորել «Գե»-ի թարգմանութիւնից՝
և՛ բանաստեղծական ելեէջներէր ներ-
դաշնակութիւն, և՛ թարգմանական
ճշտութիւն, և՛ ճշմարիտ հաշկական
տաղաչափութիւն... Որքան հարս-
տութիւն էր խոստանում հարազատ
գրականութեանը Մանուկ Սաղա-

թեանցի լուսապալճառ տաղանդը, և
ինչպէս չնոտ հանգաւ չալդ տաղան-
դը... Գեղեցիկ օր էր, երկինք ան-
ամպ. բայց հազիւ նաւորդը հեռա-
ցաւ ափերից, ինչպէս փչեց դաժան
քամին, նաւը խորտակեց, նաւորդը
աւար գնաց ծովի սառն ալիքնե-
րին... Աչնպէս լանկարձակի էր և Մ.
Սաղաթեանցի մահը։ Երբ որ նորա
աչքերը փակեցին լաւիտենական
քնով, հաշ ընթերցող հասարակու-
թիւնը չկարողացաւ գոնէ բնագո-
րէն գուշակել, թէ որպիսի զաւակից
է գրկւում... Սակաչն՝

„Блаженъ, кто молча былъ поэтъ
И, терномъ славы неувитый,
Презрѣнной чернѣю забытый,
Безъ имени покинулъ свѣтъ. —
(Պուշկին)։

Հազար երկու հարիւր տողից (մօ-
տաւորապէս), որ պարունակում է
իրա մէջ «Գե»-ի հաւերէն թարգ-
մանութիւնը, 40 տող միմիաչն հըն-
չում են աններդաշնակ, որոնցից 26-ը
կարելի է ուղղել՝ չմեղանչելով թարգ-
մանչի «չորացած գերեզմանի» առաջ։
Եւ մեր կարծիքով ալդ 26 տողի ան-
ներդաշնակութեան պատճառը ոչ
աչնքան թարգմանչի անհմտութիւնն
էր, որքան վիպասանութեան հրա-
տարակողի անտարբերութիւնը։ —
Հաւանական է, որ «ը» տառը հաշ
լեզուի մէջ՝ իբրեւ երրորդ դէմքի դի-
մորոշ լօղ՝ երկու պէս է գնում՝ «ը»
և «ն»։ Ալդ հնչիւնից է կախւած եր-
բեմն և հաշ ոտանաւորական տողե-
րի ներդաշնակութիւնը։ Տաղաչափու-
թեան մէջ «ը» փոխելով «ն»՝ բանաս-
տեղծը խմանալ է տալիս իր ընթեր-
ցողին, որ կարդալու ժամանակ՝ ներ-

դաշնակութեան համար՝ պէտք է առանձին վանկ ներքել ալդ հնչիւնին¹⁾։ Օրինակ.

«Ո՛հ, մի կանչէք ինձ, որ ձեզ բան
երգեմ,

Որ ձեր լսելիքն երգով փալկաւեմ»։

(«Յորելեանի Տարեդարձ» էջ 20)։

«Գև»-ի անհերքաշնակ տողերից 21 տողի մէջ «և»-ի փոխարէն «ը» է դրած, ինչ անմարսելի ծանր տպաւորութիւն է թողնում ընթերցողի վրայ։ Եթէ ընտրուեմ անգամ ալդ պէս է, հրատարակչի սուրբ պատականութիւնն էր, մեր կարծիքով, ուշադրութիւն դարձնել ալդ պակասութիւնների վրայ։ Թէ ալդ պակասութիւնների ուղղելուց տողերը չէին կորցնիլ իրանց ներքին նշանակութիւնը, — ալդ պարզ է, և թէ դորանից էր անպատուի Մանուկ Սողաթեանի վիշտակը, — նույնպէս պարզ է. դորան ապացոյց են շատ տողեր նույն իսկ վիպասանութիւնից, որտեղ բանաստեղծը «ը»-ի փոխարէն՝ ներդաշնակութեան համար՝ «և» է գործածել։ Օրինակ.

«Ի՞նչ է մի կուտի ողբն ու արտօսը
Եղեմա՛ւ կողմի բընակչի համար»։

¹⁾ Սարգիս Սարգսեանը «Մուրճ»-ի սույն ալս համարում (էջ 412) նոյնն է պնդում. ոտանաւորի մէջ, ասում է նա, ինչպէս ամեն մէկը մեղանից զգում է, և աւելի երկար ձայն ունի քան թէ արձակում, չափաբերակաւ նում նա համարեա մի ամբողջ վանկ կազմելու ընդունակութիւն է ստանում և ալդ պատճառով եթէ տողի մէջ հարկ է լինում վանկ պակասացնել՝ ը-ի տեղ դնում են նա

Ծան. Խմբ.

(«Գև»), արեւելեան վիպասանութիւն էջ 27)։

Ողբն և ոչ ողբը, և ուրիշ շատ տողեր.

Ալմա՛ւ —

ա) «Խաւար վազում էր, թռչում էր արագ»...

(ib էջ 37)։

տողի մէջ «էր»-ը աւելորդ է և ներդաշնակութիւնը խանգարող կրկնութիւն. կարելի է, անկասկած, չմեղանչելով՝ նրան բաց թողնել.

բ) «Ունալն դարերի շարունակութիւնը

Չէր նորա միտքը սարսափեցնում»...

(ib. էջ 5)։

«ը» անպէտք պոչ է «շարունակութիւն» բառին. նա մեղանչում է և՛ տաղաչափութեան, և՛ ոտի (չանգի) դէմ։

գ) «Բայց մատաղ փեսան հեռացաւ
ալմա՛ւ

Իւր նախահայրերի սովորութիւննից»...

(ib. էջ 14)։

«Իւր»-ը աւելորդ է. նա ոչ թէ բացատրական դերանուն է հանդիսանում (առանց նրան էլ՝ ներքին միտքից՝ հասկանալի է, որ փեսան հեռացաւ իւր նախահայրերի սովորութիւնից և ոչ ուրիշ), — ալ միայն ոտանաւորի ներդաշնակութիւնը խանգարող — իսկ հետեւալ ստրոֆայի (տուն)՝

«Բոլորը մօր հետ՝ քողերով ծածկած՝

Հեռի տեղերից երբէք չեն գալու,
Վշտով, կսկիծով և աղօթքներով
Գերեզմանների վերայ ողբալու»...

(ib. էջ 15)։

առաջին տողը պիտի աչսպէս կար-
դալ՝

«Բուրերը մօր հետ՝ ծածկած քօղե-
րով»,—

որովհետև «քօղերով» բառի ոտը
(շանգ) «աղօթքներով» է, բայց
«ծածկած» բառին ոչ առաջիկայ, ոչ
էլ չետագալ ստորոֆալում ոտ կալ:

Եթէ ալդ մի քանի, ըստ երևու-
թին թեթև, չափաբերութեան դէմ
մեղանչող, պակասութիւնները և մի
քանի սխալները կետադրութեան

վերաբերեալ հեռացւին պոէմալի
թարգմանութիւնից, աչն ժամանակ
հալը աղատ կարող է ասել, թէ ոչ
մի ազգ չունի թարգմանած «Գև» ը
աչնպէս ճիշտ, աչնպէս գեղեցիկ, ինչ-
պէս իւր գրականութիւնը:

Մեծ արդիւնք կը լինէր եթէ նո-
րից հրատարակէր ալդ պոէման:

Յովհաննէս Գիննի

1894 թ. չունար, Մոսկա:

БРЭМЪ А. — „Жизнь животных“, въ десяти томахъ, переводъ съ 3-го
нѣмецкаго изданія подѣ редакціею магистра зоологіи К. Сентъ-Илера.

Քառածալ, Պետերբուրգ, 1893—1894 թ.

ԲՐԷՄ, Ալֆրէդ.—«Կենդանիների կեանքը»: Թարգմանեց ռուսերէն
գերմանական երրորդ տպագրութիւնից կենդանաբանութեան մա-
գիստորոս Կ. Սէնտ-Իլէր: Տասը հատոր: Գինն է 60 ռուբլի:

Ռուսաց գրականութիւնը վերջին
ժամանակները հարստացաւ մի վե-
րին աստիճանի նշանաւոր գրած-
քով. թարգմանաբար սկսեց դուրս
գալ լատին գերմանացի գիտնական
Ալֆրէդ Բրէմի «Կենդանիների կեան-
քը» հռչակաւոր գրածքը:

Մինչև վերջին ժամանակներս կեն-
դանաբանները ամենևին ուշադրու-
թիւն չէին դարձնում կենդանիների
ներքին, հոգեկան կեանքի վրայ:
Գիտնականներին համարեա բացա-
ռապէս հետաքրքրում էր միմիայն
կենդանիների մարմնի կազմածքը և
զրա զարգացումը: Գրւում էին և
հիմա էլ գրւում են ահագին հատոր-
ներ մի որ և է որչնի կամ միջոտի

մասին, և ալդ ահագին հատորները
բաղկացած էին լինում ըստ մեծի
մասին կենդանիների կազմածքի ա-
մեն մի մասի մանրամասն նկարա-
գրութիւններով:

Միևնուց ժամանակ ալդ ահագին
հատորների մէջ համարեա ոչ մի էջ
չէր նւիրւում նոյն կենդանիների սո-
վորութիւններին, նիստ ու կացին...
Ալդ ուղղութիւնը ալժամ էլ դեռ
նկատւում է համալսարաններում,
ուր ընդարձակ կերպով անցնում են
կենդանաբանութիւնը, սակայն չա-
բաթական մի ժամ էլ չի նւիրւում
կենդանիների կեանքին:

Ալդ ուղղութեան դէմ սկսել են
արդէն զանազան կողմերից բողոք-